

Të reja nga fusha e albanologjisë

Me gjithë pjesëmarrjen e madhe të albanologëve dhe të shkencëtarëve të nderuar në këtë sallë, mund të themi se albanologjia është dhe mbetet një fushë ku veprojnë pak njerëz dhe ku mbetet jashtëzakonisht shumë për t'u bërë në mënyrë që kultura shqiptare të njihet më mirë në botë. Krahas punës së mirëfilltë shkencore ka shumë dorëshkrime dhe libra që duhen urgjentisht të botohen apo të ribotohen.

Do të doja të shfrytëzoja këto pak minuta për të paraqitur shkurtimisht disa projekte botimore për të cilat kam një interes të veçantë. Pa humbur kohën tuaj, do të filloj me një projekt mjaft konkret, një libër i cili parashikohet të botohet në Londër brenda dy-tre javëve që vijnë. Është fjala për një ribotim anglisht të përshkrimit në formë ditari të udhëtimit të poetit dhe piktorit anglez Eduard Lir (Edward Lear, 1812-1888), që kam marrë përsipër. Aty Lir-i përshkruan udhëtimin e tij të vitit 1848 nga Manastiri deri në Shkodër dhe nga Shkodra deri në Prevezë dhe Arta me shumë vëzhgime të mprehta dhe me një humor të këndshëm. Libri do të pajiset me të gjitha pikturat dhe akuarelat e tij nga Shqipëria. Kuptohet se vëllimi i ri do të mbajë titullin e mirëfilltë të caktuar prej Lir-it: *Edward Lear in Albania: Journals of a Landscape Painter in Albania and Illyria* (Eduard Lir në Shqipëri: ditari i një piktori pejzazhist në Shqipëri dhe Iliri) dhe jo titulli i përdorur në disa ribotime të shekullit të njëzetë: *Edward Lear in Greece* (Eduard Lir në Greqi). Përkthimi shqip i këtij libri po përgatitet tani nga përkthyesja Majlinda Nishku në Londër.

Një projekt tjetër tepër ambicioz i konceptuar nga kolegu Bejtullah Destani, drejtori i Qendrës për Studime Shqiptare në Londër, është një ribotim i tërësishëm i revistës *Albania* të Faik bej Konicës (1875-1942). Kjo revistë shumë e rëndësishme për kulturën shqiptare, organi kryesor i shtypit shqiptar në fillim të shekullit të njëzetë, me rreth 2500 faqe, parashikohet të dalë në tre vëllime, kuptohet nëse gjejmë fondet e duhura.

Vitin tjetër kam ndërmend të ribotoj, bashkë me kolegun Destani, veprën e njohur *Researches in Greece* (Kërkime në Greqi, 1814) të diplomatit anglez Uilliam Martin Lik (William Martin Leake, 1777-1860), e cila trajton në një masë të madhe shqiptarët dhe përfshin jo vetëm një gramatikë të hershme të shqipes por edhe një fjalor greqisht-anglisht-shqip prej 2000 fjalësh.

Një figurë mjaft e njohur në fushën e albanologjisë është antropologia skoceze Margaret Hasluck (Margaret Hasluck, 1885-1948) e cila nga viti 1935 jetoi për trembëdhjetë vjet në Elbasan. Ajo është autore e disa librave, përfshirë studimin e parë anglisht për Kanunin. Kam në shtëpi një dorëshkrim të saj që do të dëshiroja të botoja. Është fjala për një koleksion të madh përrallash shqiptare të përkthyer prej saj në anglisht, një vepër prej më shumë se 500 faqesh të daktilografuara.

Ndër botimet e Qendrës për Studime Shqiptare në Londër do të dalë së shpejti edhe një vëllim tjetër për Hasluck-un me titullin e bukur: *Our Woman in Albania: the life of*

Margaret Hasluck, Scholar and Spy (Gruaja jonë në Shqipëri: jeta e Margaret Hasluck-ut, shkencëtare dhe spiune).

Aubrey Herbert (1880-1923) është një figurë shumë e rëndësishme për Shqipërinë në Angli. Ai ishte vëllai i Lord Carnarvon-it i cili kishte zbuluar thesarin e famshëm të Tutenkhamen-it në Luginën e Mbretërve të Egjiptit në vitin 1923. Si deputet në parlamentin britanik në vitin 1911, Herbert-i luftoi për çështjen shqiptare dhe themeloi Komitetin Shqiptar i cili ka përkrahur çështjen shqiptare në Konferencën e Londrës. Ishte miku i ngushtë i Isa Boletinit. Më vonë, ai themeloi dhe, bashkë me Edith Durham-in, drejtoi Shoqatën Anglo-Shqiptare. Pak njerëz sot dinë se një fshat i Kavajës mori emrin e tij, Herberti, tani Helmasi. Herberti vdiq herët, por la një dorëshkrim me rëndësi albanologjike, ditarin e tij. Shpresoj se do të mund të botojmë edhe këtë ditar mjaft interesant për historinë shqiptare gjatë periudhës së pavarësisë.

Mbase më pak i spikatur është diplomati dhe shkrimtari anglez Vandaleur Robinson (1902-1990), autori i librit të njohur *Albania's Road to Freedom* (Rruga e Shqipërisë drejt lirisë, Londër 1941). Si ushtarak dhe diplomat në Shqipëri në vitet 1945-1946, ai pati mundësi të marrë pjesë si vëzhgues në proceset gjyqësore komuniste gjatë të cileve u dënua ajka e inteligjencës shqiptare. Unë kam veprën e tij anglisht në formë dorëshkrimi të daktilografuar për këto procese të frikshme politike në vitet e para të pushtetit komunist dhe do të dëshiroja ta botoja.

Dervish Duma (1908-1998) nga Borshi i Himarës erdhi në Angli në vitin 1933. Ai punoi për legatën shqiptare në Londër në kohën e Zogut, dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore transmetoi programin shqip të BBC-së. Deri në vdekjen e tij në vitin 1998, Dervish Duma njihej si figurë qendrore e komunitetit shqiptar në Angli. Para një muaji, emri i tij hyri, i pari shqiptar, në botimin prestigjioz *Dictionary of National Biography* (Fjalori i Biografisë Kombëtare) botuar në Oksford. Parashikojmë të botojmë shkrimet e tij në një vëllim me titullin *Letters in Life* (Jetë në Letra), ku përfshihet letërkëmbimi i tij ndër të tjerë me Mid'hat Frashërin, Edith Durham-in dhe Margaret Hasluck-un.

Ndër vepra të tjera që parashikohen të botohen në Londër nga Qendra e Studimeve Shqiptare janë: korrespondenca e arkeologut të njohur britanik Sir Arthur Evans (1851-1941) e cila lidhet shumë me Shqipërinë dhe Kosovën, artikujt e Elena Gjiksës (1828-1882), një histori të Shqipërisë anglisht prej Gjenço Naçit, një histori tjetër të Shqipërisë anglisht prej Tahir Zavalanit (1903-1966), dhe një vepër të panjohur anglisht nga Vaso Pasha (1825-1992).

Gjermanisht duhet të përmendet një vepër tepër interesante e Ekrem bej Vlorës (1885-1964). Ekrem beu, pinjulli i derës së madhe të Vlorajve, njihet si autor i memoarëve të bukur *Lebenerinnerungen* (Mynih 1968, 1972), përkthyer shqip me titullin *Kujtime* (Tiranë 2002), dhe së fundi edhe turqisht (Stamboll 2006). I pabotuar mbeti dorëshkrimi i tij i fundit. Është fjala këtu për veprën *Beiträge zur Geschichte der Türkenherrschaft in Albanien: eine historische Skizze* (Kontribut për historinë e sundimit turk në Shqipëri: një skicë historikë). Kjo skicë prej 1200 faqesh (!) është në fakt një vepër monumentale e hartuar prej tij dhe

baroneshës Marie Amalie von Godin (1882-1956) në Romë në vitin 1956. Libri sapo u daktilografua si version elektronik dhe mbetet për t'u parë nëse mund të botohet gjermanisht, mbase më vonë edhe shqip.

Do të doja të thoshja edhe dy fjalë për fotografinë shqiptare sepse është një fushë e veçantë e albanologjisë e cila më intereson shumë kohët e fundit. Sapo botova në Prishtinë një album të madh me disa koleksione të fotografive historike të Shqipërisë. Koleksioni më i vjetër është ai i fotografit hungarez Jozef Sekeli (Josef Székely, 1838-1901) i cili shoqëroi babain e albanologjisë Johan Georg fon Han (Johann Georg von Hahn, 1811-1869) në ekspeditën e tij nëpër viset e Drinit e të Vardarit në vitin 1863. Pesëdhjetë fotografitë e bëra në atë vit prej Sekelit janë nga më të hershmet në Ballkanin jugperëndimor. Të përfshirë në botimin tim me titullin *Writing in Light / Dritëshkronja* janë edhe koleksionet e albanologut hungarez Baron Franc Nopça (Franz Nopcsa, 1877-1933), dhe të albanologut austriak, Maks Lamerc (1882-1963), si dhe shumë fotografi të oficerëve të Misionit Ushtarak Holandez në Shqipëri në vitin 1914.

Një koleksion tjetër të paktën po kaq i bukur është koleksioni i parë fotografik me ngjyra i Shqipërisë dhe Kosovës. Kam ndërmend të botoj këtë koleksion francez gjatë muajve që vijnë. Ai përfshin pamje të mahnitshme të Durrësit, të Tiranës, të Shkodrës, të Prishtinës dhe të Prizrenit në vitin 1913, një kohë vendimtare për historinë shqiptare.

Ekzistojnë edhe koleksione të tjera fotografike që mund të ishin mjaft interesante për botim qoftë si album, qoftë në internet. Ndër ato janë fotografitë e Dervish Dumës, fotografitë e ushtarakut anglez Derëll Ouklli-Hill (Dayrell Oakley-Hill, 1898-1985) të viteve 1930, koleksioni i Margaret Hasluk-ut - rreth 40-50 fotografive të Shqipërisë nga vitet 1930, dhe albumi fotografik i Vandeleur Robinson-it të viteve 1945-1946.

Para një muaj në Londër pata kënaqësi të shihja për herë të parë koleksionin fotografik të Edith Durham-it, pothuajse të panjohur deri tani. Prej saj ka një kuti druri prej 50 diapozitivësh nga vitet 1903-1914 me titullin *Scutari and the Tribes of Northern Albania* (Shkodra dhe fiset e Shqipërisë së Veriut). Ka edhe rreth 50 fotografi të tjera të Shqipërisë në letër me dimensione të ndryshme, si dhe shumë fotografi të Malit të Zi (1901-1908), të Bosnjes, të Herzegovinës, të Kosovës, të Serbisë dhe të Ohrit.

Pra, këto janë disa ide projektesh, me të cilat shpresoj të frymëzoj edhe albanologët e pranishëm këtu për të vazhduar punën tuaj të rëndësishme, në mënyrë që Shqipëria, Kosova dhe shqiptarët në përgjithësi të kuptohen dhe të vlerësohen në mënyrë të duhur kudo në botë.

[Published in: BOKSHI, Besim, BASHA, Eqrem, KRAJA, Mehmet (ed.), Studime filologjike shqiptare: konferencë shkencore, 21-22 nëntor 2007 (Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës / Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Prishtinë 2008), p. 97-100.]